

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Bakı Dövlət Universiteti

E N G L I S H
F O R
B E G I N N E R S

I kurs
tələbələri üçün dərslik

Azərbaycan Respublikası
Təhsil Nazirliyinin əmri ilə
dərslik kimi təsdiq olunmuşdur

2006

Abbasov A.Q., Abbasova R.A., Qarayev A.A.

42
+ A13

Redaktoru:
prof. **Hidayətzadə T.İ.**

Rəyçilər:
prof. **Rəcəbli Ə.Ə.**
dos. **Əhmədov Q.İ.**

A13 **A.Abbasov, R.Abbasova, A.Qarayev**
«ENGLISH FOR BEGINNERS»
«ÇİNAR-ÇAP» nəşriyyatı, Bakı, 2006, 353 s.

A13 4702060200
122

© «ÇİNAR-ÇAP», 2006

Ö n s ö z

Müstəqil respublikamız dünya dövlətlərinin möhtəşəm sırasında inamla irəliləməkdədir. Bu sırada daha da möhkəmlənmək üçün ölkənin bütün sənaye sahələri, kənd təsərrüfatı, elm və təhsil müəssisələri, incəsənəti və s. daima inkişaf etməli, dünyanın inkişaf etmiş ölkələri ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində işlərini qurmalıdırlar. Ölkəmizin gələcək qüdrətini təmin edəcək mühüm fəaliyyət sahələrindən biri də ölkənin təhsil sistemində lazımi islahatların aparılması, mütərəqqi dövlətlərin zəngin təcrübələrindən istifadə edərək tədrisin yeni tələblər əsasında qurulması vacib amillərdəndir. Bu mənada Ölkəmizin təhsil sistemi də yeni -yeni islahatlar və tələblər əsasında öz işini qurmaqdadır, və belə olan halda biz xarici dil müəllimləri də öz əməyimizi əsirgəmədən çalışmalı, tələbələri milli auditoriyanın tələblərinə cavab verən dərslər, dərslər vəsaitləri, proqram lüğət və s. ilə təmin etməliyik. Son illər ərzində ingilis dili kafedrasında biologiya, kimya, fizika, riyaziyyat, tətbiqi riyaziyyat, şərqşünaslıq və kitabxanaçılıq və informasiya fakültələrinin tələbələri üçün bir sıra lazımi dərslər və dərslər vəsaitləri və lüğətlər yazılıb tələbələrin istifadəsinə verilmişdir. İngilis dili kafedrasının müəllimləri tərəfindən hazırlanmış növbəti dərslər isə “English for Beginners” dir. Bu dərslər üç hissədən ibarət olmaqla iyirmi ilə yaxın bir vaxtda, BDU-nun əksər fakültələrinin birinci kurs tələbələri tərəfindən istifadə edilərək sınaqdan keçirilmiş və həmin dərslərin bütün məziyyətləri aşkar edilmişdir. Dərslərin yeni nəşrini hazırlayan müəlliflər heyəti tədris zamanı qarşıya çıxan bir çox məsələləri yenidən nəzərdən keçirmiş və onu əlavə materiallarla tamamlayıb daha yetkin səviyyəyə gətirmişlər. Dərslər on giriş mətnindən, və iyirmi dörd əsas mətn və eləcə də giriş və əsas kurs mətnlərini əhatə edən rəngarəng tapşırıqlar sistemindən, qrammatika və lüğətdən ibarətdir. Dərslər xüsusi proqram əsasında hazırlanmaqla BDU-nun bütün birinci kurs tələbələri üçün nəzərdə tutulub. Dərslərin hazırlanması və müzakirəsi zamanı ingilis dili kafedrasının çoxsaylı müəllim heyəti yaxından iştirak etmiş və öz faydalı məsləhətlərini əsirgəməmişlər. Həmin müəllimlərdən prof. T. Hidayətzadəyə, dosentlərdən. T. Qurbanovaya, Q. Əhmədova, F. Hüseynova, S. Abbasovaya, N.

Seyidzadəyə, G.Kərimovaya baş müəllimlərdən Ş. Şirəliyevaya, S. Məmmədovaya, C. Ağayevaya, Z. Səlimxanovaya, E. Mehdiyevaya, S. Əliyevə, D. Quliyevaya, E. Abdulayevaya, müəllimlərdən İ. Əliyevə, Ş. Qurbanovaya, G. Əliyevaya, S. Qarayevaya, A. İsmayılzadəyə, A. Əmiraslanovaya, G. Qasimovaya, Ş. Balayevaya, M. Mehdiyevaya, Ş. Əliyevaya və Ü. Əliyevaya öz dərin təşəkkürlərimizi bildiririk. Dərslinin hazırlanmasında çox zəhmətləri olan kompüter mütəxəssisləri **Lena Mustafayevaya, Rəsul Şərifova, Sənan Məmmədova və Natalya Bolşakovaya** da həmçinin öz təşəkkürlərimizi yetirir və kitabda qarşıya çıxacaq hər bir nöqsan barədə BDU-nun ingilis dili kafedrasına məlumat verəcək hər bir oxucunun iradəsinə diqqətlə yanaşmaqla onların nəzərə alınacağına söz veririk. Əziz oxucular indisə dərsliklə bağlı söz sizindir.

BİRİNCİ DƏRS

İNGİLİS DİLİ HAQQINDA QISA MƏLUMAT

Hazırda ingilis dili dünyada ən geniş yayılmış dillərdən biridir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatında istifadə olunan 5 əsas dildən ən işlək olanı məhz ingilis dilidir. İndi ingilis dili dünyada diplomatiya, kommersiya, dənizçilik, elmi-texniki və kütləvi informasiya dili kimi məşhurdur. Zəmanəmizdə nəşr olunan ədəbiyyatın və kütləvi mətbuatın əksəriyyəti ingilis dilində dərc olunur. Bütün bu deyilənlərə görə ingilis dilinin öyrənilməsi hər kəs üçün həyati zərurət kimi qarşıda durur.

1. İngilis dili qədim dillərdən biri olmaqla, geneoloji bölgüyə görə Hind – Avropa dilləri ailəsinin german dilləri qrupuna aiddir.

Müasir ingilis ədəbi dilinin inkişaf tarixi, bir qayda olaraq 3 dövrə bölünür:

1. Qədim dövr – german qəbilələrinin Britaniya adalarını fəth etməsi dövrü (V əsrin ortalarından XI əsrin sonuna qədər). Bu dövrdə ingilis dili german dillərinin güclü təzyiqi və təsirinə məruz qalmış, yerli qəbilələrin dilləri sıxışdırılmış, german dillərində danışan gəlmə qəbilələrin dili isə hakim mövqə tutmuşdur. Qeyd edək ki, müasir ingilis dili Britaniya adalarının fəthindən sonra german qəbilələrinin dili əsasında təşəkkül tapmağa başlamışdır. Təbii ünsiyyət vahidlərinə çevrilmiş bir çox alman sözləri ingilis dilində sabit semantik xüsusiyyətə malik olmaqla yanaşı, fonetik cəhətdən də formalaşaraq ingilis dilinin təbiətinə uyğunlaşa bilmişdir.

2. Orta dövr (XI əsrin sonundan XV əsrin axırına kimi). Bu dövr fransız dilində danışan normanların İngiltərəni fəth etməsi ilə səciyyələnir. Normanların dili də ingilis dilinə güclü təsir göstərə bilmişdir. Belə ki, müasir ingilis dilində işlənən külli miqdarda fransız sözləri həmin dövrdə ingilis dilinin lüğət fonduna daxil ola bilmişdir.

2. Yeni dövr (XV əsrin sonundan indiyə qədər olan dövr).

Dilin inkişaf qanunlarına görə bu mərhələlər bir-birinin əlaqəli inkişafı üçün əsas özlük təşkil etmişdir. Hər üç dövr ingilis dilinin bütün yaruslarının normalaşmasında, sabitləşməsində və zənginləşməsində xüsusi rol oynamışdır. Zaman keçdikcə bu dil özünəməxsus inkişaf qanunlarına əsasən daha da dəyişilmiş və təkmilləşmişdir. Müasir ingilis ədəbi dilinin əsasını London dialekti təşkil edir.

II. İngilis və Azərbaycan dilləri öz qrammatik quruluşlarına görə bir-birindən kifayət qədər fərqlənir. İngilis dili analitik dil hesab olunduğu halda, Azərbaycan dili geneoloji bölgüyə əsasən türk dilləri ailəsinin oğuz qrupunun oğuz-səlcuq yarımqrupuna daxil olan aqlütinativ dil sayılır.

Azərbaycan dilində ismin altı halı vardır. İngilis dilində isə cümlədə sözlər arasında qrammatik əlaqə hal şəkilçiləri ilə deyil, əsasən söz sırası və köməkçi sözlər vasitəsilə Azərbaycan dilində isə əsasən sözün kökünə artırılan müxtəlif şəkilçilər vasitəsilə yaradılır.

Müasir İngilis və Azərbaycan dillərinin özünəməxsus cümlə quruluşu və cümlədə söz sırası vardır.

Azərbaycan dili cümlələrində sözlərin sırası nisbətən sərbəstdir, yəni cümlədə sözlərin yerinin dəyişdirilməsi, cümlənin mənasını əsaslı şəkildə dəyişdirmir. İngilis dili (nəqli) cümlələrində isə söz sırası nisbətən sabitdir. Yəni mübtəda və xəbərdən sonra bir qayda olaraq ikinci dərəcəli üzvlər gəlir.

III. İngilis dilində bir qism cümlələrdə birinci yerdə xəbər, ikinci yerdə mübtəda, sonra isə zərflük işləne bilər.

İngilis dilinin fonetik quruluşu bir sıra inkişaf mərhələlərindən keçməklə özünəməxsus orijinal səs strukturu yarada bilmişdir. İndi ingilis dili özünə məxsus gözəlliyi və xüsusi ahəngi olan sabit və zəngin fonetik sistemə malikdir.

Dünyada mövcud olan bütün dillərin özünəməxsus səs sistemi olduğu kimi, İngilis və Azərbaycan dillərinin də bir-birindən köklü

surətdə fərqlənən səs sistemləri vardır. Məsələn, ingilis dilində dilönü samitlərinin əksəriyyəti yuvaq, Azərbaycan dilində isə dil-diş samitləridir; yaxud, ingilis dilindəki qoşadodaq [w], dışarası [ð, θ] və dilarxası [æ] səsləri Azərbaycan dilində yoxdur. İngilis dilindən fərqli olaraq Azərbaycan dilində x,g,k və digər samitləri mövcuddur.

İngilis dili səsləri Azərbaycan dilinə xas olmayan bir sıra başqa xüsusiyyətlərə də malikdir. Məsələn, ingilis dilində səsin uzun və qısa tələffüz olunması sözün leksik mənasına da təsir edir: [sit] - oturacaq, [sit] - oturmaq, [ʃip] - qoyun, [ʃip] - gəmi və s. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, ingilis dilində mürəkkəb səslər-diftonqlar [ei, ou] və triftonqlar da [auə, aiə] mövcuddur.

Azərbaycan dilində sözün sonunda cingintili samitlər adətən karlaşır. Bu karlaşma sözün mənasında ciddi dəyişiklik yaratmır. Məs.: kənd (kənt), kitab (kitap). Lakin ingilis dilindəki cingiltili samitlər sözün sonunda heç vaxt karlaşmır, çünki sözlərin sonunda samitlərin karlaşması onların mənasına təsir edir: a bed [bed] çarpayı, a bet [bet] mərc qoşma; a dog [dɔg]- it, a doctor [ˈdɒktə] - həkim və s.

İngilis dilində saitlərin oxunuşu onların bu və ya digər sözdə tutduğu yerdən daha çox asılı olur.

Məlumdur ki, bütün mövcud əlifbalarda hərflərin sayı dildəki səslərin sayından az olduğu üçün bu və ya başqa dilin səslərini həmin dilin əlifbası tam şəkildə əks etdirə bilmir. Daha doğrusu, bir çox dünya dillərində hərflərlə səslər arasında disproporsiya yaranır. Dildə mövcud olan bütün fonetik səsləri düzgün ifadə etmək üçün xüsusi fonetik transkripsiyadan (şərti işarədən) istifadə edilir.

İngilis dilində hərflərin sabit oxunuşu, əsasən yoxdur. Hər hansı bir hərfin oxunuşu daha çox söz daxilində tutduğu mövqedən asılıdır, buna görə də hər bir hərf bir neçə cür oxuna bilir. Bu da bir daha əlifbadakı hərflərin sayının nitqdəki səslərin sayından az olmasından irəli gəlir. Bu vəziyyət, xüsusən sait səslərdə daha qabarıq şəkildə özünü göstərir, məsələn, ingilis dilində olan 20 sait

fonemi ifadə etmək üçün 6 sait hərf işlənir. Sözlərin oxunuşunu daha dəqiq göstərmək üçün yalnız və yalnız fonetik transkripsiyadan istifadə olunur. Hərflərlə səsləri qarışdırmamaq üçün səslərin transkripsiya işarələri orta mötərizədə çap hərfləri ilə göstərilir, məsələn: **a man** [əˈmæn], **a desk** [əˈdesk] və s. Sait səsin uzun tələffüz olunması həmin səsi ifadə edən fonetik işarədən sonra qoyulan iki nöqtə [:] ilə göstərilir, məsələn. [ɪ] qısa, [i:] isə uzun səsdir. Bəzən səslər tələffüz edilərkən onlar tam uzanmır. Belə yarımuzun səslər isə bir nöqtə [.] ilə işarə edilir. Müqayisə edin: [ɪ, i:,i] – [sit – si:t, – mi:] və s.

Düzgün ingilis dili tələffüzünə yiyələnmək, onu dərinləndirən mənimsəmək üçün ingilis dilinin və eləcə də ana dilinin fonetik tərkibindəki müəyyən yaxın, oxşar və fərqli cəhətlərini müqayisəli şəkildə öyrənilməsi vacibdir. Belə ki, İngilis və Azərbaycan dillərindəki səslərin müqayisə edilməsi hər iki dilin şüurlu mənimsənilməsinə kömək edir. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, dilin fonetik quruluşunu, onun səs tərkibini və düzgün tələffüz xüsusiyyətlərini lazımcınca mənimsəmədən o dildə düzgün danışmaq, ya da danışanı lazımı səviyyədə başa düşmək qeyri mümkündür.

HƏRFLƏR. Hərflər hər bir səsin yazıdakı qrafiki təsviridir. Biz hərfləri yazır və oxuyuruq. Hər bir söz hərflərin sistemli düzülüşündən ibarətdir.

İngilis və Azərbaycan əlifbaları Latın qrafikası əsasında yaradılmışdır. Lakin həmin hərflər formaca bir-birinə oxşasalar da onların hər biri müxtəlif cür adlanır və oxunur, məsələn, **h** hərfi Azərbaycan əlifbasında [he], İngilis əlifbasında isə [eitʃ] adlanır.

SƏSLƏR. Səs tələffüz olunur, yə'ni biz onu deyirik və eşidirik. Deyilən hər bir söz ayrı-ayrı səslərin toplusundan ibarətdir. Səslər bir qayda olaraq sözün mənasını dəyişdirir. Sözün tərkibindəki səs dəyişilən kimi sözün mənasında da dəyişiklik baş verir, məsələn, ad-ad, ada-ada və s. Bəzən sözdə səs ilə hərflər say etibarilə uyğun gəlmir. Bu hal hər iki dildə mövcuddur, məsələn, Azərbaycan

dilində ailə sözündə dörd hərflə olduğu halda 5 səsle [ayilə] tələffüz olunur. İngilis dilində light - işıq sözündə 5 hərflə olmasına baxmayaraq 3 səsle [lait] tələffüz edirik və s.

İngilis dilində olan 26 hərflə 44 səsi ifadə edir. Həmin 44 səsdən 20- si sait, 24-ü isə samitdir.

Hərflərdə olduğu kimi, müxtəlif dillərə məxsus olan səslərdə də müəyyən oxşarlıqlar müşahidə olunur, lakin belə oxşarlıqlar heç də eyniyyət təşkil etmir, məsələn, [d] səsi Azərbaycan və İngilis dillərində keyfiyyətə xeyli fərqlənir. Azərbaycan dilində [d] səsi dilönü-dışarxası samiti olduğu halda, ingilis dilində [d] səsi dilucu-yuvaq samitidir. Sait səslərdə isə tələffüz fərqləri daha qabarıqdır. Deməli hər bir dilin öz səs quruluşu, səs və musiqi ahəngi vardır.

Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində səs quruluşca iki yerə bölünür: 1) sadə sait səslər, 2) mürəkkəb sait səslər. Azərbaycan dilində sait səslərin hamısı sadə səslərdir.

Sadə sait səslər bir tərkibli olmaqla onlara monofonq (təkavazlı) deyilir. Monofonq səslər qısa və uzun olur, məsələn, [ɔ] qısa, [ɔ:] uzun, [ɪ] qısa, [i:] uzun səsdır.

Mürəkkəb sait səslər də tərkibcə iki cür olur:

a) **İkitərkibli mürəkkəb sait səslər.** Bunlara diftonq (çütavazlı) deyilir. Diftonqu tələffüz edərkən onu təşkil edən elementləri bir-birindən ayırmaq olmaz, çünki onların hər ikisi birləşərək bir mürəkkəb fonem yaradır, məsələn, [ei], [ai], [ɔi] və s.

Diftonqun birinci elementi vurğulu olduğu halda, ikinci elementi həmişə zəif tələffüz olunur.

b) **Üçtərkibli mürəkkəb səslər,** bunlara triftonq (üçavazlı) deyilir, məsələn, [auə], [aiə] və s. Tələffüz zamanı triftonqlar iki yerə bölünür, yəni triftonqun birinci tərəfi diftonq, ikinci tərəfi isə neytral səs vəziyyətində olur.

ƏLİFBA. Məlum tərifi də olduğu kimi hərflərin sıra ilə düzülüşünə əlifba deyilir. Hər bir hərflənin məxsus olduğu dilin əlifbasında öz adı və yeri vardır.

Azərbaycan əlifbası səs prinsipinə əsaslanır, yəni hər bir səs

yazıda bir hərf ilə ifadə olunur. Ancaq ingilis əlifbası qrafik (işarə) təbiətli olmaqla tarixi-ənənəvi prinsipə əsaslanır, yəni bir səs bir və ya bir neçə hərf ilə ifadə oluna bilər. Ona görə də əksər hallarda sözdə səslə hərf bərabər kəmiyyətdə olur. Buna baxmayaraq ingilis dilində xüsusi oxu qaydaları mövcuddur. Bu oxu qaydaları sözdə heca və vurğuya əsaslanır.

1. **HECA**. Tələffüz zamanı sözün asanlıqla bölünən hissələrinə heca deyilir. Adətən sait səslər heca yaradan səslər olur. Sait həflər mənsub olduğu hecanın növündən asılı olaraq müxtəlif cür oxunur. İngilis dilində üç növ heca vardır:

1) açıq heca; 2) şərti açıq heca; 3) qapalı heca. Məsələn: 1) Sonu saitle bitən hecaya açıq heca deyilir. **me** [mi:] məni, mənə, **he** [hi:] (o) və s.

2) Sonu oxunmayan - e hərfi ilə əmələ gələn heca şərti açıq heca adlanır, məsələn, **name** [neim] ad, **take** [teik] götürmək və s. Açıq və şərti açıq hecalarda sait həflər adətən öz adları ilə oxunur.

3) Sonu samitlə bitən hecaya qapalı heca deyilir, məsələn, **hat** [hæt] şlyapa, **cat** [kæt] pişik, **had** [hæd] vardır/varıdır və s.

2. **VURĞU**. Sözdə bir hecanın digərinə nisbətən qüvvətli tələffüz edilməsinə vurğu deyilir. Müxtəlif dillərdə vurğu sözün müxtəlif hecalarının üzərinə düşür. Azərbaycan və əksər türk mənşəli dillərdə vurğu , adətən, sözün axırıncı hecasına, ingilis dilində isə sözün əvvəlinə, ortasına və sonuna düşə bilər, yəni ingilis dilində hər sözün öz konkret vurğu yeri vardır. Vurğu sözün mənasını dəyişə bildiyi kimi, hərfin oxunuşunu da dəyişə bilər. Vurğu altında sait səslər tam və qüvvətli tələffüz olunduğu halda, vurğusuz hecada zəif tələffüz olunur, səs neytrallaşır, bəzən də tələffüz olunmur. Ona görə də sözləri öyrənərkən vurğuya diqqət yetirmək vacibdir. İngilis dilində vurğu əsasən birinci hecanın üzərinə düşür. Çoxhecalı sözlərdə iki və ya üç (əsas və ikinci dərəcəli) vurğu ola bilər.

Həflər və səslər

I. Bir cür oxunan həflər

Nö	hərfin cap işarəsi	hərfin əlyazması	hərfin adı	hərfin oxunuşu
1	B b	<i>B b</i>	[bi:]	[b]
2	D d	<i>D d</i>	[di:]	[d]
3	N n	<i>N n</i>	[en]	[n]
4	M m	<i>M m</i>	[em]	[m]
5	T t	<i>T t</i>	[ti:]	[t]
6	P p	<i>P p</i>	[pi:]	[p]
7	F f	<i>F f</i>	[ef]	[f]
8	V v	<i>V v</i>	[vi:]	[v]

II. Sait hərf və səs: E e [i:], [i:], [e]

III. Qoşa sait hərlər (diqraflar): ee [i:]

Oxu qaydaları

İngilis dili kipləşən samit səsləri Azərbaycan dili kipləşən samit səslərinə nisbətən partlayışla tələffüz olunur. Onlar sözün hər yerində işlənir. Həm Azərbaycan, həm də ingilis dillərində kar samit səslərin tələffüzündə səs telləri titrəmir. Cingiltili samit səslərin tələffüzündə isə bunun əksinə olaraq səs telləri titrəyir.

1. **B b** [bi:] hərfi bir cür oxunur: [b] kimi

[b] səsi Azərbaycan dilindəki (b) səsi kimi kipləşən-partlayışlı qoşadodaq cingiltili samitdir. Bu səs dodaqların bərk kipləşib açılması ilə əmələ gəlir.

2. **D d** [di:] hərfi bir cür oxunur: [d] kimi

[d] səsi Azərbaycan dilindəki (d) səsine oxşasa da keyfiyyətcə ondan xeyli fərqlənir. Azərbaycan dilində [d] səsini tələffüz edərkən dilin ucu üst dişlərə toxunur. İngilis dilində isə [d] səsini tələffüz edərkən dilin ucu üst dişlərin kök hissəsinə-yuvaqlara söykənir. Buna görə də ingilis dilində [d] səsi kipləşən-partlayışlı yuvaq samiti sayılır.

3. **N n** [en] hərfi bir cür oxunur: [n] kimi

[n] səsi Azərbaycan dilindəki (n) səsine oxşayır. İngilis və

Azərbaycan dillərində bu səs cingiltilidir. Azərbaycan dilində (n) səsi tələffüz edilərkən dilin ucu üst dişlərə söykənir, lakin ingilis dilində [n] səsinin tələffüzündə isə dilin ucu üst dişlərin yuvaqlarına söykənir və ciyərlərdən gələn hava axını burundan çıxır. Buna görə də ingilis dilində [n] səsi kipləşən burun sonor səsi adlanır.

4. **M m [em]** hərfi bir cür oxunur: [m] kimi

[m] səsi Azərbaycan dilində olduğu kimi, ingilis dilində də qoşadodaq cingiltili sonor samitdir. Fərq ondan ibarətdir ki, Azərbaycan dilində (m) səsi nisbətən yumşaq, ingilis dilində isə nisbətən qalın və bir qədər də gərgin tələffüz olunur. İngilis dilində [m] kipləşən burun sonor samitidir.

5. **T t [ti:]** hərfi bir cür oxunur: [t] kimi

[t] səsi Azərbaycan dilindəki (t) səsinə oxşayır. Amma Azərbaycan dilində (t) səsinin tələffüz edərkən dilin ucu üst dişlərin ucuna, ingilis dilində isə dilin ucu üst yuvaqlara söykənir və partlayışlı tələffüz olunur. İngilis [t] və Azərbaycan (t) səslərinin tələffüzü təqribən ingilis [d] və Azərbaycan (d) səslərinə oxşayır. Lakin fərq ondadır ki, [t] kar, [d] isə cingiltilidir.

6. **P p [pi:]** hərfi bir cür oxunur: [p] kimi

İngilis [p] səsi Azərbaycan dilindəki (p) səsi kimi dodaqların kipləşməsi vasitəsilə tələffüz olunur. Hər iki dildə bu səs kar samit adlanır. Lakin fərq ondadır ki, Azərbaycan dilində (p) səsi zəif deyildiyi halda, ingilis [p] səsi tələffüz olunarkən dodaqlar bərk kipləşir və partlayışlı səs alınır.

7. **F f [ef]** hərfi bir cür oxunur: [f] kimi

[f] səsi alt dodağın üst dişlərin ucuna söykənməsi ilə əmələ gəlir. İngilis [f] səsi Azərbaycan dilindəki (f) səsi ilə tamamilə eyni tələffüzə malikdir. İngilis və Azərbaycan [f] səsləri hər iki dildə dodaq-diş kar samiti hesab edilir.

8. **V v [vi:]** hərfi bir cür oxunur: [v] kimi.

[v] səsinin əmələ gəlməsi [f] səsinə olduğu kimidir. [f] kar, [v] isə cingiltilidir. İngilis [v] səsi Azərbaycan dili (v) səsinə oxşayır.

Sait hərf: E e [i:]

E e [i:] hərfi iki cür oxunur:

1) **E e [i:]** hərfi vurğulu açıq hecada [i:] kimi oxunur. [i:] Azərbaycan dili (i) səsi kimi tələffüz olunur. Fərq ondan ibarətdir ki, Azərbaycan dili (i) səsi qısa, ingilis dilində isə uzun tələffüz edilir, məsələn:

me [mi:] mənə, məni
be [bi:] olmaq

2) **E e** hərfi vurğulu qapalı hecada qısa [e] kimi oxunur; [e] səsi Azərbaycan dilində olduğu kimi ön sıra sait səsdir. Bu səs Azərbaycan dili (e) səsinə uyğun gəlir; məsələn:

pen [pen] qələm
ten [ten] on (say)
bed [bed] çarpayı
ben [ben] Ben (oğlan adı)

Qeyd:

E e hərfi açıq hecada üstünə vurğu düşmədikdə yarımuzun [i.] səsi kimi oxunur.

me* [mi.] məni, mənə

3) **E e** hərfi iki və daha çox hecalı sözlərin sonunda oxunmur. Bu vəziyyətdə **e** hərfi şərti olaraq özündən əvvəl gələn hecanı açıq hecaya çevirməyə xidmət edir. Bu yolla yaranan açıq heca şərti açıq, ya da tarixi heca adlanır, məsələn:

Pet (qapalı heca), oxunuşu [pet] Petya.

Pete (şərti açıq heca), oxunuşu [pit] Pyotr.

Qoşa hərlər

ee hərf birləşməsi uzun [i:] kimi oxunur, məsələn:

meet [mit:] 1) qarşılamaq; 2) rastlaşmaq; 3) üz-üzə gəlmək

feed [fi:d] yedizdirmək, yedirtmək

feet [fi:t] ayaqlar

E e [i:] hərfinin oxunuşu:

Açıq hecada	I	Qapalı hecada	Qoşa
vurğulu [i:]	vurğusuz [i]		ee

<i>bi</i> [bi:]	<i>me</i> [mi:]	<i>pen ten bed</i>	<i>meet</i>
<i>Pete</i> [pi:t]		[pen]; [ten]; [bed]	[mi:t]

<i>me</i>	[mi, mi, mi:]	(məni, mənə) kimi oxuna bilir.
<i>be</i>	[bi:]	olmaq
<i>ten</i>	[ten]	on (say)
<i>pen</i>	[pen]	qələm
<i>bed</i>	[bed]	çarpayı
<i>Pete</i>	[pi:t]	Petya (oğlan adı)
<i>meet</i>	[mi:t]	qarşılaşmaq, rastlaşmaq
<i>Ben</i>	[ben]	Ben (oğlan adı)
<i>Ted</i>	[ted]	Ted (oğlan adı)
<i>tent</i>	[tent]	çadır, alaçıq
<i>feed</i>	[fi:d]	yedirtmək
<i>feet</i>	[fi:t]	ayaqlar

Çalışma.

Sözləri oxuyun və səsləri düzgün tələffüz edin

E e			
[e]		[i:]	
<i>men</i> - <i>ten</i>		<i>be</i> - <i>beed</i>	- <i>bede</i>
<i>den</i> - <i>fen</i>		<i>me</i> - <i>meet</i>	- <i>mete</i>
<i>Ted</i> - <i>Pet</i>		<i>bee</i> - <i>need</i>	- <i>need</i>
<i>Ben</i> - <i>Ben</i>		<i>ne</i> - <i>feed</i>	- <i>fede</i>
<i>Ned</i> - <i>Ned</i>		<i>te</i> - <i>teen</i>	- <i>tene</i>
<i>Fed</i> - <i>Fed</i>		<i>de</i> - <i>deen</i>	- <i>dene</i>

İKİNCİ DƏRS

Hərflər və səslər

1. Sait hərf və səslər; A a [ei], [ei], [æ], [ə]
2. Qoşa sait hərflər (diqraf) ea [i:]
3. İki cür oxunan samit hərflər

çap şəkli	adı	oxunuşu	misallar
-----------	-----	---------	----------

<i>S s</i>	[es]	[s], [z]	<i>see, sit, as, is</i>
<i>C c</i>	[si:]	[k], [s]	<i>cat, cap, pencil</i>
<i>G g</i>	[dʒ:]	[g], [dʒ]	<i>flag, bag, page</i>

4. Bir cür oxunan samit L1 [el] - [l]

5. Qoşa samit hərfələr 11 - [l]

6. Qrammatik material: Artıkl (ümumi anlayış)

Oxu qaydaları

1. **Aa** [ei] hərfi əsasən üç cür oxunur:

a) **Aa** hərfi vurğulu açıq hecada [ei] kimi oxunur: [ei] iki müstəqil səsdən ibarət olan bir mürəkkəb səsdır. Belə səslər diftonq (qoşa avazlı səslər) adlanır. Diftonqun birinci elementi bir qayda olaraq vurğulu olur.

date [deit] tarix (ayın)

name [neim] ad (adamın, bitkinin və.s)

take [teik] götürmək

table [teibl] stol

plate [pleit] boşqab

late [leit] gec

b) **Aa** hərfi vurğulu qapalı hecada [æ] oxunur.

[æ] səsini tələffüz edərkən dilin əsas kütləsi ağızın qabaq hissəsində olur və beləliklə ağızın arxa hissəsində boşluq yaranır. Dilin ucu alt dişlərə tərəf dartılır, ortası isə irəli dartılmaqla azca yuxarı qalxır. Dodaqlar isə azca yana dartılır. İngilis [æ] səsi Azərbaycan dilindəki (ə) səsi kimi tələffüz olunur, lakin ondan fərqli olaraq [æ] səsini tələffüzündə alt çənə bir qədər aşağı enir, məsələn:

man [mæn] adam, kişi

bad [bæd] pis

map [mæp] xəritə

lamp [læmp] lampa

flat [flæt] mənzil

hand [hænd] əl

c) **Aa** hərfi vurğusuz hecada [ə] kimi oxunur. [ə] səsi həmişə vurğusuz olur. Bu səs Azərbaycan dili (ə) səsinin tələffüzünə yaxındır. İngilis dili [ə] səsinin tələffüzünü asanlaşdırmaq üçün ondan sonrakı qonşu hecanı daha vurğulu tonda demək lazım gəlir, məsələn: and [ænd] və (bağlayıcı)

-**ea** hərfbirləşməsi [i:] oxunur.

meat [mi:t] ət (ərzaq növü)

sea [si:] dəniz

tea [ti:] çay (içməli)

Müqayisə edin:

sea [si:] dəniz

see [si:] görmək

meet [mi:t] görüşmək, rastlaşmaq

meat [mi:t] ət (ərzaq növü)

2. İki cür oxunan samit hərflər:

1) **S** [es] hərfi adətən [s] kimi oxunur:

[s] səsi Azərbaycan dili (s) səsinə tam uyğun səsdir, məsələn:

see [si:] görmək

sit [sit] oturmaq

sea [si:] dəniz

2) **S s** hərfi iki sait səs arasında və cingiltili samit səslərdən sonra [z] kimi oxunur və demək olan ki, Azərbaycan dili (z) səsinə tam uyğun gəlir, məsələn:

pens [pənz] qələmlər

is [iz] -dır,-dir (xəbər şəkilçisi)

beds [bedz] çarpayılar

as [æz] belə (ki), kimi

3) **C c** [si:] hərfi iki cür oxunur:

a) **C** hərfi adətən [k] kimi oxunur, məsələn:

cap [kæp] şapka, papaq

cat [kæt] pişik
clean [klin] təmiz, təmizləmək

b) C hərfi *i, e, y* hərfləri qarşısında [s] oxunur, məsələn:

place [pleis] yer, yerləşdirmək
pencil [pensl] karandaş
face [feis] üz, sifət; üz-üzə gəlmək
icy [ˈaɪs] buzlu, buzla örtülmüş

4) G g [dʒi:] hərfi iki cür oxunur:

a) G g hərfi, adətən [g] kimi oxunur, məsələn:
flag [flæg] bayraq;
bag [bæg] çanta;
egg [egg] yumurta

Bu sözlərdə [g] səsi əsasən Azərbaycan dilində *qəpik, qəşəng* sözlərindəki (q) səsinin eynidir.

b) G g hərfi *i, e, y* hərflərindən hər hansı birinin qarşısında gələrsə [dʒ] kimi oxunur. [dʒ] səsi Azərbaycan dilindəki (c) səsinə oxşayır, məsələn:

a page [əˈpeɪdʒ] səhifə (kitab)
a gypsy [əˈdʒɪpsɪ] qaraçı (adam)
gin [dʒɪn] içki, araq növü

5) L l [el] hərfi həmişə bir cür oxunur:

[l] səsinin tələffüzü [t], [d], [n] səslərində olduğu kimi dilin ucu üst yuvaqlara söykənməklə əmələ gəlir. [l] səsi [n] və [m] kimi sonor səsidir. [l] səsi Azərbaycan dili (l) səsindən həm əmələ gəlməsinə, həm də qalınlığına görə fərqlənir, məsələn:

lamp [læmp] lampa
plate [pleɪt] boşqab
late [leɪt] gec, sonra
tell [tel] söyləmək
bell [bel] zəng /telefon/.
call [kɔ:l] çağırmaq

Q r a m m a t i k m a t e r i a l: Artikl (ümumi məlumat)

Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində artikl adlı köməkçi nitq hissəsi vardır. Artiklın lüğəti mənası yoxdur. Artikl ismə aid olan köməkçi ismi əlamətdir. İngilis dilində iki artikl vardır:

a) Qeyri-müəyyən artikl – a (an)

b) Müəyyən artikl – the [ðə]

Qeyri-müəyyən artikl danışan tərəfindən ilk dəfə işlənən və ümumi məfhum bildirən tək isimlərin qarşısında işlənir, məsələn: *kitab* sözü dedikdə, biz bilirik ki, bu və ya başqa konkret kitab haqqında deyil, ümumiyyətlə hər hansı bir qeyri-müəyyən kitabdan (tək halda) söhbət gedir, deməli, ingilis dilində belə isimlərin qarşısında qeyri-müəyyən artikl işlətmək lazımdır. Qeyri-müəyyən artikl tarixən «bir»sözündən törəndiyindən o, tək halda olan sayıla bilən isimlərlə işlənir. Qeyri-müəyyən artiklın iki forması vardır:

a) a [ə] samitlə başlanan və təkde olan ümumi isimlərin qarşısında işlənir: a pen, a desk, a plate, a table

b) an [æn] saitlə başlanan və tək halda olan bütün ümumi isimlərin qarşısında işlənir:

an apple [æn æpl] alma (meyvə)

an ant [æn ænt] qarışqa (həşərat)

an end [æn'end] son, axır, nəticə

Text

↓Ben.↓ Den. ↓Ted. ↓Ben and ↓Ted.↓ Den and ↓Pete. A ↓lamp and a ↓bed. A ↓cat and ↓Pete. Meet↓ Ted. Ben, meet↓ Ted. Ted, meet ↓Den. Ted, take a map. Ben, meet Ted and take a lamp. Meet Ted. Ben, tell Ted. Den, tell Pete.

Qeyd. Üzü yuxarıya istiqamətlənmiş ox (↓) qalxan tonu, aşağıya istiqamətlənmiş ox isə (↓) düşən tonu göstərir.

Lüğət

a flat [ə'flæt] mənzil meet [mi:t] qarşılamaq

a map [ə'mæp] xəritə meat [mi:t] ət (ərzaq)

a lamp	[ə'læmp]	lampa	see	[si:]	görmək
a date	[ə'deɪt]	tarix	sea	[si:]	dəniz
a name	[ə'neɪm]	ad	clean	[kli:n]	təmiz, təmizləmək
a man	[ə'mæn]	adam, kişi	face	[feɪʃ]	üz, üz-üzə gəlmək
a table	[ə'teɪbl]	stol	a page	[ə'peɪdʒ]	səhifə /kitabda/
a plate	[ə'pleɪt]	boşqab	tell	[tel]	söyləmək, demək
a cap	[ə'kæp]	papaq, şapka	bell	[bel]	zəng (saatın və s.)

Çalışma

Sözlərə maqnitafonla qulaq asın, sonra isə özünüz tələffüz edin!

[i:]	[e]	[eɪ]	[æ]	[ə]	[i:]
me	met	name	act	Lena	Pete
be	let	lame	pan	Zeba	compete
bee	fet	fate	fan	address	tea
fee	end	lame	map	attack	sea
feet	lend	ache	lamp	abroad	cede
been	pen	table	bad	above	cease
meet	bed	able	man	about	cedar

Ev tapşırıqları

1. Aşağıdakı sözləri dəftərinizə köçürün və onların oxu qaydalarını izah etməklə hər birinin transkripsiyasını yazın:

tea, me, bee, be, table, able, lamp, map, ben, den, deep, peap, end, and, bat, Pete, Pet.

2. Aşağıdakı sözləri hərflərlə yazın: [teɪbl, mi:, ti:, bi:, məp, pen, ted, ben, deɪt, ænd, mit, flæt, si:, ti:]

c) Aşağıdakı hərflərin yanında hər birinin müvafiq böyük hərfini və adını yazın.

t, a, e, b, m, n, l, f, v, c, g, s.

d) Mətndəki ingilis a hərfi olan bütün sözləri seçin və onların oxunuş qaydalarını izah edin.

ÜÇÜNCÜ DƏRS

Hərflər və səsələr

1.Sait hərflər və səsələr

Çap forması	Yazı işarəsi	Adı	Oxunuşu		Misallar	
			Açıq hecada	Qapalı hecada	Açıq hecada	Qapalı hecada
I i	I I	[aɪ]	[aɪ]	[ɪ]	life,	it
Y y	Y y	[waɪ]	[aɪ]	[ɪ]	tie	fit
					my	

2. Bir cür oxunan samit hərfələr:

K k [keɪ] - [k]

H h [eɪtʃ] - [h]

P p [pi:] - [p]

3. Qoşa sait hərfələr (diqraflar): ay [eɪ] - day

4. Qoşa samit hərfələr: ck, sh, ch

5. Qrammatika: Cümlə

Oxu qaydaları:

1. I i [aɪ] hərfi iki cür oxunur:

a) I i hərfi vurğulu açıq hecada əlifbadakı kimi [aɪ] oxunur, məsələn:

I * [aɪ] mən (şəxs əvəzliyi)

time [taɪm] vaxt nice [naɪs] qəşəng

fine [faɪn] qəşəng pine [paɪn] şam ağacı

life [laɪt] həyat ice [aɪs] buz

b) I i hərfi vurğulu qapalı hecada [ɪ] kimi oxunur, məsələn:

in [ɪn] -da, -də (içində)

it [ɪt] o, (şəxs əvəzliyi, orta cins)

is (to be) [ɪz] -dır, -dir, -dur, -dür

2. Y y [waɪ] hərfi 3 cür oxunur:

a) Y hərfi sözlərin əvvəlində [j] kimi oxunur və bu səs Azərbaycan dili (y) səsinə oxşayır, məsələn:

ye [je] hə, bəli

yes [jes] bəli

yet [jet] hələ, hələ də

b) Y hərfi təkhecalı sözlərin sonunda [aɪ] kimi oxunur:

my [maɪ] mənim

by [bai] -la,-lə, ilə, tərəfindən

tidy [taɪdi] səliqəli, yığcam

c) Y hərfi iki və daha artıq hecalı sözlərin sonunda [ɪ] kimi oxunur:

* I (mən) sözü cümlənin hər yerində böyük yazılır.

** İngilis dilində bütün əşyalar orta cinsə daxildir.

lady [ˈleɪdi] xanım

lady [ˈleɪzi] tənbel

family [ˈfæmɪli] ailə

3. - ay hərf birləşməsi [eɪ] kimi oxunur, məsələn:

may [meɪ] olar

day [deɪ] gün

pay [peɪ] ödəmək

4. K k [keɪ] hərfi [k] kimi oxunur. Bu səs Azərbaycan dilindəki "kassa" sözündəki (k) kimi tələffüz olunur, məsələn:

take [teɪk] götürmək, qəbul etmək

make [meɪk] etmək, düzəltmək

5. H h hərfi yalnız [h] kimi oxunur, məsələn:

hat [hæt] şlyapa, (Azərbaycan dilində Həsən, hökm, səhər sözlərindəki [h] kimi tələffüz olunur).

6. ch hərfbirləşməsi iki cür oxunur:

chick [tʃɪk] cücə, uşaq

bench [bentʃ] skamya, kürsü

child [tʃaɪld] uşaq, körpə

Əsasən yunan mənşəli sözlərdə -ch hərfbirləşməsi [k] kimi oxunur, məsələn:

ache [eɪk] ağrı, əziyyət

character [ˈkærɪktə] xarakter, xüsusiyyət

[tʃ] və [k] səslərinin hər ikisi Azərbaycan dili səs sistemində də vardır.

Qeyd: -ld hərfbirləşməsi qarşısında i hərfi [ai] kimi oxunur:

child [tʃaɪld] uşaq

7. -ck [sɪkeɪ] hərfbirləşməsi [k] kimi oxunur:

black [blæk] qara (rəng)

back [bæk] arxa, kürək (insanın və s.)

sack [sæk] kisə, torba, çuval

8. sh [es eɪtʃ] hərfbirləşməsi [ʃ] kimi oxunur, məsələn:

she [ʃiː] o (qadın cinsi)

shelf [ʃelf] rəf /kitab və s./

ash [æʃ] kül (otun, odunun)

9. P p hərfi bir cür, [p] kimi oxunur;

a pen [əˈpen] qələm, pero /yazmaq/

a plate [əˈpleɪt] boşqab, nimçə

a pencil [əˈpensl] karandaş

Q r a m m a t i k m a t e r i a l :

Cümlə. Sadə müxtəsər cümlədə söz sırası. Əmr cümləsi

1. Bildiyimiz kimi Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində cümlədə söz sırası nisbətən sabitdir. Nəqli cümlədə birinci yerdə mübtəda, ikinci yerdə isə xəbər dayanır. Bu dərstdə yalnız ismi xəbər (tərkibi ismi xəbər) formasından danışılır.

1. Mübtəda

2. Xəbər (ismi xəbər)

It	is a bed.
It	is a lamp.
It	is a pencil.
It	is a tie.
It	is a table.
I	am a man.
He	is a child.

The table is black. Black table is clean.

İsmi xəbərdə işlənmiş «is» ixtisar oluna bilər, məsələn: It is a pen = It's a pen.

Əgər xəbərin ismi hissəsindən qabaq təyin işlənirsə, ismə aid olan artikl həmin təyindən əvvələ keçir, məsələn: It is a plate. It is

a big plate. It is a nice girl.

Text

It is a pencil. It is a black pencil. It is big. It is a map. It is a big map. Ben, take a map. It is a bed. It is a big bed. It is meat. It is clean meat. It is big. It is a pencil. It is my pencil.

Sona, take a map. It is big. Ali, meet me. I see Ali. It is time. It is fine.. Ali is late to day. It is day: Spell it.

It's a cap. It's black. It's clean. It's a black cap. Black table is clean.

Lügət

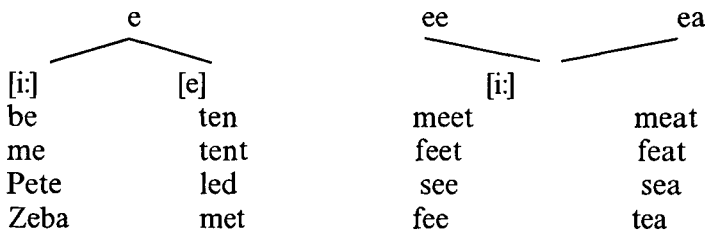
time	[taɪm]	vaxt	take	[teɪk]	götürmək
fine	[faɪn]	qəşəng	hat	[hæt]	şlyapa
life	[laɪf]	həyat	child	[tʃaɪld]	uşaq
in	[ɪn]	içində	pencil	[pensl]	karandaş
black	[blæk]	qara /rəng/	clean	[kli:n]	təmiz
it	[ɪt]	o (ş. əvəzl.)	day	[deɪ]	gün
shelf	[ʃelf]	rəf (şkafın)	spell	[spel]	sözü hərfbəhərf
a day	[ə 'deɪ]	gün	demək		
tidy	[taɪdɪ]	səliqəli, nizamlı	my	[maɪ]	mənim
face	[feɪs]	üz, sifət			
lady	[leɪdɪ]	xanım			
family	[fæməli]	ailə			

Çalışmalar

Hərflərin oxunuşu

	c			y			
	c [k]	c [s]	ck [k]	[j]	[ai]	[ɪ]	
can	cake	center	nice	chick	yes	my	tidy
cap	cape	cent	face	back	yet	type	lazy
cat	cate	pencil	peace	black	yell	cycle	lady

A			e		i	
[eɪ]	[æ]	[ə]	[i:]	[e]	[aɪ]	[ɪ]
table	map	a bed	me	pen	nice	in
fable	cap	Lena	she	hen	time	is
name	lamp	Zeba	he	Ted	line	sit
cape	fat	a tie	we	pet	fine	fit

Tapşırıqlar:

1. Mətni köçürün. İsimlərin altından xətt çəkin və artiklı işlənmə yerinə görə izah edin.
2. Aşağıdakı sözlərdə altından xətt çəkilmiş hərflərin oxunuşunu izah edin və şərti işarələrini yazın
table, pencil, nie, cap, in, Lena, yet, Lady, tidy, meet, sea,
cycle, my, lamp, cat, man.
3. Aşağıdakı sözlərin hər birinə aid bir cümlə yazın:
It, a camp, a tie, a pencil, a bed, clean, meat, is, my.
4. Aşağıdakı sözlərin oxunuşunu (şerti işarələrini) yazın.
sycle, meat, meet, see, sea, my, yet, nice, in, clean, desk.
5. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

Bu stoldur. Stol qaradır. O təmizdir. Qara stol böyükdür. Böyük stol təmizdir. O qaradır. O, böyük stoldur. Bu ətdir. Bu, təmiz ətdir. Bu kitabdır. Mənim kitabım qəşəngdir. Bizim ailəmiz böyükdür. O kitabı götürün. O, qəşəng kitabdır.